

Laki Mihály,
a Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont
Közgazdaságtudományi Intézete emeritus kutatója, nyugalmazott tudományos
tanácsadója

E-mail: laki.mihaly@krtk.mta.hu

AMI VÁRHATÓ ÉS AMI VÁLTOZATLAN¹

A „várható” a távlati tervezők, a prognóziskészítők, a hivatásos jövőkutatók szakterülete. A kívánatos irány kijelölése, a „legyen” pedig a politikusok, az értelmiségi véleményformálók kedvenc foglalatossága. Két jövőbelátó magyar politikus azonban a közelmúltban idegen területre merészkedett, a várhatóról tett érdekes állításokat: „*Hihetetlen gyorsasággal állunk majd emelkedő pályára: a világgazdaság is könnyen lehet, hogy korábban nem látott méretű növekedésnek indul, (...) a magyarnak pedig még gyorsabbnak kell lennie*” – jelentette ki Orbán Viktor. Szerinte az utóbbi volt az elmúlt száz év legsikeresebb évtizede, ami persze nem azt jelenti, hogy minden rendben van Magyarországon, de a következő tíz év még jobb lehet. Tíz év múlva alig lehet majd ráismerni a magyar gazdaságra – ígérte. Digitalizált, körforgásos gazdasági rendszer lesz, teljesen más szén-dioxid-kibocsátás, teljes foglalkoztatás, az EU nyugati felét leköröző fejlődés – sorolta.² „*A növekedési, helyreállási potenciál megvan a magyar gazdaságban, a következő három évben átlagosan négy százalék körüli növekedés érhető el*” – idézte Matolcsy Györgynek, a Magyar Nemzeti Bank elnökének a szavait a 2020-as évet értékelő online sajtótájékoztatóról a portfolio.hu.³

A továbbiakban olyan szövegeket, információkat, feltevéseket mutatok be mozaikszerűen, amelyek a két politikus felhőtlen derűlátását nem erősítik. A jövőbelátás kockázatai és a politikai prioritások alapján hozott gazdasági döntések rontják ugyanis annak az esélyét, hogy az idézett (kincstári) optimista előrejelzések beiga-zolódnak.

¹ <https://doi.org/10.47630/KULG.2021.65.1-2.64>

² Orbán Viktor: Nagy idők kapujában állunk. Koronavirus.gov.hu, 2021. január 3.
<https://koronavirus.gov.hu/cikkek/orban-viktor-nagy-idok-kapujaban-allunk>

³ <https://www.portfolio.hu/gazdasag/20201215/matolcsy-gyorgy-fekete-ev-az-idei-nem-volt-ilyen-az-elmult-szaz-evben-461892>

Ifjúkori olvasmányaim

Hasznos és józanító volt újraolvasni a kommunista cenzúra feltételei között kiadott, ám ma is hozzáférhető előrejelzéseket, terveket. A hatvanas években közreadott és a XXI. század első évtizedéig előretekintő tanulmányokban a demográfiai folyamatok, a hagyományos termékkibocsátás becslése során feltártak ma is kimutatható tendenciákat, legfeljebb a folyamatok sebességében tévedtek. Az igazi melléfogásokat a nem várt politikai események, a nagy jelentőségűnek tartott innovációk felismerésének, terjedésének és egyes gigantikus projektek megvalósítási esélyeinek téves becslései okozták.

A hatvanas években *Fritz Baade*, a kielii Világgazdasági Intézet vezetője nagy és felesleges reményeket fűzött a szén föld alatti elgázosításához, vagy olyan új búzafajtákhoz, amelyek segítségével a gabonatermelés északi határai jelentősen kiterjeszthetők (Baade, 1965). Komolyan mérlegelte a nagy szovjet blöff, a szibériai folyók folyásának megfordításával létrehozandó beltengerek remélt üdvös gazdasági hatásait. A két nagy társadalmi-gazdasági rendszer konvergenciáját várta. Nem számolt azzal, hogy három évtizeddel később, 1989-ben összeomlik a szocialista világrendszer. *Radovan Richta* cseh filozófus és társai 1967–1968-ban a szocialista rendszert tekintették a várható tudományos-technikai forradalom igazi terepének, fel sem merült bennük, hogy a prágai tavasz eltiprását követően a Husák-rendszer negyedszázadon át stagnál, majd összeomlik (Richta, 1968). A Római Klubnak az előrejelzésben és a jövő kutatásban forradalmi változást hozó, rendszerszemléletű és világmodell-változatokkal operáló jelentése készítői sem mérlegelték a szocialista rendszer összeomlásának esélyeit, és – még a nagy erőműbalesetek előtt vagyunk – mai szemmel túlzott derűlátással értékelték az atomenergia környezeti hatásait. (Miközben alig számoltak a nap- és szélenergia felhasználásával.) A jelentés szerzői alulértékelték a mezőgazdasági teljesítményt növelő zöld forradalom hatásait és súlyos élelmiszerhiányt prognosztizáltak.

Hazai vizekre evezve, 1988-ban a 2000 utáni időszakra szóló magyar távlati terv készítői nem mérlegelték a KGST megszűnésének lehetőségét, holott az középtávon bekövetkezett (lásd Országos Tervhivatal, 1988).

A diskurzus

A tévedés esélyét növelte, hogy a kutatók, szakértők nem függetlenítették, nem függetleníthették magukat a korszellemtől, az akkori diskurzustól. Más jövőt fűrkésztek, más folyamatokat vizsgáltak vagy hagytak figyelmen kívül: más volt a diskurzus tárgya, mint napjainkban.⁴ Az akkori jövőből nemcsak az internet, a személyi számítógép, a mesterséges intelligencia hiányzott, hanem a gyorsuló klímaváltozás, a világhatalommá váló Kína, a kibővülő Európai Unió vagy éppen az emberi jogok növekvő fontossága is.

Ma sem tudjuk, mit nem érzékelünk a jövőből: az ebből adódó tévedés esélye ma is jelentős.

A természeti csapások hatása

A járvány⁵ a gazdaságokat ért sokkok, ezen belül a természeti csapások egyik fajtája. Nem az érdekeltek és ellenérdekeltek, nem a nyertesek vagy az elszenvedők cselekvéseinek következménye, mint a gazdasági válság, a háború, a gazdasági reform vagy éppen a rendszerváltozás. A XX. század vége és a XXI. század első évtizedeinek eseményeit feldolgozó szakirodalom szerint a természeti csapásoknak a nemzetgazdaságra vagy a helyi gazdaságra gyakorolt hatása nem feltétlenül káros (Noy & Vu, 2010).⁶ Ilyenkor az alkotó rombolás – az új termék, a technológia vagy éppen a jobb munkaszervezés és vállalatirányítás – ellensúlyozza a természeti csapás (esetünkben a járvány) okozta károkat. Az újraindulásra vagy túlélésre képes, mert jobb teljesítményt nyújtó vállalatok kiszorítják a gyengébbeket, ezzel javítják a helyi vagy a nemzetgazdasági teljesítményt. Ezek a pozitív hatások azonban az esetek jelentős részénél nem érvényesültek (Ono, 2015). Másként megfogalmazva: a természeti katasztrófák gazdasági-társadalmi következményeinek kutatásai sem készítenek felhőtlen derűlátásra.

⁴ „The human brain, remarkable as it is, can only keep track of a limited number of the complicated, simultaneous interactions that determine the nature of the real world” (Meadows at al., 1972:21.).

⁵ Járvány: „(Valamely területen) fertőző betegség tömeges előfordulása, ill. az így előforduló betegség, epidémia.” A Magyar Nyelv Értelmező Szótára, III. kötet, Budapest, 1979. 612. oldal

⁶ But the academic evidence on the economic impact of natural disasters is mixed. As reviewed in surveys such as Noy and Vu (2010) and Loayza et al. (2012), the existing studies report that natural disasters may even promote growth. <https://www.weforum.org/agenda/2015/02/how-do-natural-disasters-affect-the-economy/>

Ágazati-területi különbségek

A járvány magyarországi megjelenése óta eltelt rövid időszak folyamatai sem azt bizonyítják, hogy a néhány éve tapasztalt konjunktúra (gyors növekedés) a pandémia után töretlenül folytatódhat. A járvány 2020 első hónapjaiban érkezett Magyarországra, a magyar gazdaság ezt megelőzően is lassulóban volt, majd a teljesítménye látványosan romlott.⁷ A GDP 2020 második negyedévében az előző év azonos időszakának 86,4 százaléka lett. A visszaesés a harmadik negyedévben is folytatódott, de mértéke csökkent: a járvány két hulláma közötti időszakot magában foglaló, harmadik negyedéves GDP az előző év azonos időszakának 95,4 százaléka volt.⁸

A pénzügyi-biztosítási tevékenységen kívül nem volt olyan ágazat, amelyet elkerült volna a recesszió, de a visszaesés mértéke ágazatonként, iparáganként jelentősen eltért. A fellendülés bizonytalan esélyeire utalhat, hogy a két járványhullám közötti hónapokban az átlagosnál nagyobb volt a visszaesés az építőiparban, a szakmai, tudományos, műszaki tevékenység, adminisztratív és szolgáltatást támogató tevékenységben, valamint a művészet, szórakozás, szabadidő, egyéb szolgáltatás területén. Az építőiparban a vállalati szerződések volumenindexe a 2020. nyári hónapokban is jelentősen csökkent. Az akkor (a tárgyhóban) kötött új szerződések értéke alig több mint a fele volt az egy évvel korábbiaknak.

A járvány első hónapjaiban a szezonális hatásokat is figyelembe véve módosult a háztartások, családok fogyasztási szerkezete. A csökkenő, stagnáló forgalmon belül nőtt az alkoholtartalmú italok és a dohányárúk részesedése, jelentősen csökkent az üzemanyag-fogyasztás és kisebb volt a könyv, újság és papíráru súlya. Nem tudjuk, hogy ezek a szerkezeti változások mennyire tartósak.

A két hullám közötti visszapattanás térbeli esélyei sem egyformák. A járvány egyes ágazatokban, iparágakban eltérően érintette Budapestet és az ország más területeit. Az idegenforgalomban és a vendéglátásban hagyományosan nagy arányban külföldi turistákat fogadó fővárosban a visszaesés az átlagosnál nagyobb volt. Országosan 2020 augusztusában az előző év azonos hónapjához képest a külföldi vendégek száma 73, a vendégéjszakáké 71 százalékkal visszaesett, ezen belül a legnagyobb mértékű, 85 százalékos csökkenés Budapesten történt.⁹ Mindezek alapján adódik az óvatos következtetés: ha a magyar gazdaságnak ma még nem tud-

⁷ Számos jele volt annak, hogy a négy éve tartó magyarországi gazdasági fellendülés a járványtól függetlenül lassult. Az ipar rendelésállománya már 2020. január–februárban is elmaradt az előző év-hasonló időszakában mértől.

⁸ https://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_evkozi/e_qpt001.html

⁹ <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/gyor/ksz/ksz2008.html>

juk, hogy mekkora, de nem elhanyagolható részében késve indul és csak rövid ideig tart a fellendülés, akkor a remélt csodaévtized helyett feltehetőleg annál szerényebb fejlődés tanúi lehetünk.

Ami változatlan

A járvány első fél éve a rendkívüli körülmények ellenére jórészt „a járt utat a járatlanért el ne hagyd” népi bölcsesség (?) jegyében zajlott. Nem változtak a Fidesz hatalomgyakorlásának intézményi keretei. A járvány megfékezését célzó jogszabályok a folyamatos központosításról, az önkormányzatok és a civil szervezetek kompetenciáinak további elvonásáról szólnak. A munkaalapú társadalom ideológiája továbbra is érvényes: a számos termék és szolgáltatás iránti kereslet drámai csökkenése miatt munkanélkülivé válók, csődbe ment kisvállalkozók támogatására szánt, nekik juttatott összegek jelentősen elmaradtak az európai átlagtól, miközben a Fidesz-közelitől vállalkozók előnyei a támogatások elosztása során és az állami beszerzéseknél nem csökkentek.

Korábbi elemzésünkben bemutattuk, hogy a Fidesz-közelitől vállalkozók gyors vagyongyarapodásában, piaci részesedésük növekedésében a politikai kapcsolataik és pozícióik jelentős szerepet játszottak. A száz leggazdagabb hazai vállalkozó közül a Fidesz-közeliekről kiderítettük, hogy vagyonuk az átlagosnál gyorsabban nőtt, az átlagosnál többen vannak közöttük azok, akik nagy és növekvő befolyást érvényesítenek, továbbá politikai-kormányzati szerepet, szakmai közéleti funkciókat töltenek be, jelentős állami szabályozási és beszerzési előnyökkel rendelkeznek; a vállalataik közötti kapcsolatokban az összefonódás és a kereszttulajdonlás több esetét regisztrálhattuk (Laki, 2019). Számos jel szerint az ő térnyerésük a járvány hónapjaiban is folytatódott. A Fidesz-közelitől vállalatoknak előnyös, de már a járvány előtt elkezdett beruházások, projektek folytatódtak. Ez javította a részvényesek várakozásait.

Jellemző tovagyűrűző hatású történet erre a Mátrai Erőmű újraállandósítása, ami még „normális időkben” kezdődött, és a Covid-járvány első heteiben-hónapjaiban fejeződött be. A Fidesz-közelitől vállalkozások áthúzódo projektjei között államilag finanszírozott autópálya-építkezést, vasútvillamosítást is találunk. A tendereket ezekben az esetekben is még a járvány előtt meghirdették, de a Fidesz-közelitől cégek számára előnyös döntésre már a járvány első heteiben, hónapjaiban került sor. Ez is azt üzent a részvényeseknek, hogy a kormány preferencialistáin a krízis ellenére nincs változás. Az új kiírások, új állami megrendelések csak erősítették az ő derűlátó számításait és várakozásaikat. A legnagyobb Fidesz-közelitől vállalatcsoport a jár-

vány előtt közzétett szállodakorszerűsítési pályázat fő nyertese volt, majd a járvány idején különleges pénzügyi támogatásban részesült a balatoni kempingek újjáépítéséhez is.¹⁰ A Fidesz-közeliek cégek zavartalanul folytatták a vállalatok felvásárlását. Számos esetben olyan szabályozási előnyökhöz jutottak, amelyek javították piaci helyzetüket, máskor a kormány kinyilvánította, hogy egy adott területen végrehajtott beruházás nemzeti érdek, erre hivatkozva jelentős szabályozási előnyt is nyújtott. Ezek a példák azt mutatják, hogy a politikailag támogatott vállalatok előnyei a járvány időszakában nem csökkentek.

A kedvezmények és támogatások politikavezérelt elosztásának ez a rendszere a hatalom szempontjából a járvány előtt, a gazdasági fellendülés éveiben kielégítően működött. De vajon milyen hatékonysággal működtethető, finanszírozható a visszaesés, majd az ezt követő fellendülés időszakában? Az eddig tudatosan elkerült külföldi eladósodást váltó eurókötvény-kibocsátások, egyáltalán az államadósság növekvő mértéke azt jelzi, hogy a megálmódott gazdasági csoda esélyei nem túl fényesek. Ez arra utal, hogy a döntéshozatali struktúra (a centralizáció) és a gazdasági döntések mögötti motivációk – a politikai motívumok, mint az önkormányzatok gyengítése és a kliensprotekciónizmus – nem változtak, de az új helyzetben még kontraproduktívabbak lehetnek, mint korábban.

Hivatkozások

- Baade, F. (1965). *Versenlyfutás a 2000. évig*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.
- Laki, M. (2019). A Mészáros vállalatcsoport. Adalékok a Fidesz-közeliek vállalkozók és vállalatok működéséhez. *Külgazdaság*, 63(9–10), 65–100.
- Loayza, N., Olaberria, E., Rigolini, J. & Christiaensen, L. (2012). *Natural disasters and growth: Going beyond the averages*, World Bank Group Policy Research Working papers, július.
- Meadows, D. H., Meadows, D. L., Randers, J. & Behrens, W. III (1972). *The Limits to Growth*. Universe Books, New York.
- Noy, I. & Vu, T. B. (2010). The economics of natural disasters in a developing country: The case of Vietnam. *Journal of Asian Economics*, 21(4), 345–354.
- Ono, A. (2015). *How do natural disasters affect the economy?* World Economic Forum, február 11. <https://www.weforum.org/agenda/2015/02/how-do-natural-disasters-affect-the-economy/>
- Országos Tervhivatal (1988). Előzetes elgondolások a népgazdaság 2000. évén túlnyúló fejlődéséről (első változat). Budapest, december.
- Richta, R. (1968). *Válaszúton a civilizáció. A tudományos-technikai forradalom társadalmi és emberi összefüggései*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest.

¹⁰ 5 milliárd forint támogatást nyújt balatoni kempingek fejlesztésére a kormány, csodálatosbalaton.hu, május 19.